

«Το γλωσσικό ζήτημα 1911 – 1917: από την καθαρεύουσα στα «Ψηλά Βουνά» και
«το Αλφαβητάρι με τον Ήλιο».
ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΑΣΗΜΙΑΔΗΣ
ΜΑΘΗΤΗΣ Γ΄ΤΑΞΗΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ
1ου ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ

Σε όλα τα Ευρωπαϊκά κράτη – έθνη υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στη γραφόμενη και στην ομιλούμενη γλώσσα. Πολλά ευρωπαϊκά κράτη αντιμετώπισαν το πρόβλημα δύο ή περισσότερων εθνικών γλωσσών.

Το Ελληνικό γλωσσικό ζήτημα δε μοιάζει σε καμία από αυτές τις περιπτώσεις. Στην Ελλάδα συνυπήρξαν για πολλούς αιώνες δύο «γλώσσες» που διέφεραν σημαντικά μεταξύ τους. Η μία, η κοινή νεοελληνική, που μιλιόταν και μιλιέται ακόμα και σήμερα από όλους τους Έλληνες. Η άλλη, η καθαρεύουσα, που δεν μιλιόταν από κανέναν (τουλάχιστον στον κοινό προφορικό λόγο), αλλά ήταν μέχρι το 1976 η επίσημη γλώσσα του κράτους.

Η περίεργη αυτή διγλωσσία ταλαιπώρησε πολλές γενιές Ελλήνων, οι οποίοι ήταν αναγκασμένοι οι μεν νεότεροι να διδάσκονται μία γλώσσα που δεν τη μιλούσαν, παρά μόνο στους τέσσερις τοίχους του σχολείου, οι δε μεγαλύτεροι να συναλλάσσονται με το κράτος και τις υπηρεσίες του σε μία γλώσσα που δεν χρησιμοποιούσαν στην καθημερινή τους ζωή.

Η αρχή της Ελληνικής διγλωσσίας βρίσκεται στο κίνημα του αττικισμού και διατηρήθηκε σε όλη την ιστορία του Βυζαντίου. Το ζήτημα με την σύγχρονη μορφή του όμως εμφανίστηκε στις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αιώνα, όταν με την επίδραση του Ευρωπαϊκού διαφωτισμού επιχειρείται η μεταφορά στην Ελλάδα των νέων ιδεών, του διαφωτισμού, της φιλοσοφίας και της επιστήμης από τη Δυτική Ευρώπη.

Οι συντηρητικοί θεωρούν ως καταλληλότερη γλώσσα για τη μεταφορά αυτών των ιδεών την αρχαία Ελληνική γλώσσα, έχοντας την ψευδαίσθηση της αναβίωσης του αρχαίου Ελληνικού πολιτισμού. Μια ομάδα προοδευτικών λογίων όμως θεωρεί ως καταλληλότερη γλώσσα την κοινή - δημοτική. Στο τέλος υπερισχύει η μέση λύση που προτείνει ο Αδαμάντιος Κοραΐς.

Μετά τη δημιουργία του Ελληνικού κράτους η καλαισθητή καθαρεύουσα του Κοραΐ μετατρέπεται σε ακραία και αποστειρωμένη καθαρεύουσα.

Έκτοτε μια σειρά προοδευτικών διανοούμενων και λογοτεχνών με ηγέτη τον Ψυχάρη μάχεται για την καθιέρωση της ομιλούμενης δημοτικής γλώσσας σε όλες τις

πτυχές και εκδηλώσεις της ελληνικής κοινωνίας και των θεσμικών οργάνων της. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την προσπάθεια παίζουν και οι λογοτέχνες που εκδίδουν το περιοδικό «Νουμάς».

Τα επόμενα χρόνια είναι γεμάτα από σημαντικά ιστορικά γεγονότα, που σε μεγάλο βαθμό συνέβαλαν στη δημιουργία της Ελλάδας, όπως την ξέρουμε σήμερα (αγώνας για την προσάρτηση στον εθνικό κορμό περιοχών όπως η Κρήτη και η Μακεδονία). Μέσα σ' αυτό το ταραγμένο περιβάλλον το γλωσσικό ζήτημα παραμένει κεντρικό και προσλαμβάνει σημαντικές πολιτικές διαστάσεις στη σύγκρουση ανάμεσα στις προοδευτικές και τις συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις. Σημαντικοί σταθμοί και καθοριστικοί για την εξέλιξή του αποτελούν «τα Ευαγγελικά» το Νοέμβριο του 1901, αιματηρά επεισόδια με αφορμή τη μετάφραση των Ευαγγελίων στη δημοτική, αλλά και τα «Ορεστιακά» το 1903, με αφορμή το ανέβασμα από το βασιλικό θέατρο της Ορέστειας του Αισχύλου στη δημοτική. Στις εκλογές του 1910 νικά με συντριπτική πλειοψηφία ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το κόμμα του.

Η αποστολή της κυβέρνησής του είναι εξαιρετικά σημαντική γιατί η Βουλή που συνέρχεται το 1911 είναι αναθεωρητική. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, όπως γράφει ο συνταγματολόγος Νίκος Αλιβιζάτος, παρίσταται στις 41 από τις 42 συνεδριάσεις της με αντικείμενο την αναθεώρηση και παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο σ' αυτήν. Μεταξύ των σπουδαιότερων αναθεωρημένων διατάξεων είναι η καθιέρωση της υποχρεωτικής και δωρεάν στοιχειώδους εκπαίδευσης. Μέσα σ' αυτό το κλίμα κάνει την εμφάνισή της με καθαρά πολιτικούς όρους η σύγκρουση των οπαδών της καθαρεύουσας και της δημοτικής.

Αντικείμενο της παραπάνω σύγκρουσης υπήρξε η καθιέρωση της καθαρεύουσας ως επίσημης γλώσσας του κράτους, μέσα σε κλίμα έντασης και αφάνταστου φανατισμού. Τα πρακτικά των συζητήσεων είναι αποκαλυπτικά του φανατισμού. Ακόμα και ο ποιητής του Εθνικού Ύμνου Διονύσιος Σολωμός καταγγέλλεται ως «Ιταλός», ενώ άρχισαν να κατακλύζουν τη Βουλή τηλεγραφήματα από κάθε γωνιά της χώρας, τα οποία συνδέοντας αυτόματα καθαρεύουσα – θρησκεία – οικογένεια και έθνος απαιτούσαν τη καθιέρωση της καθαρεύουσας ως επίσημης γλώσσας και όπλου – όπως χαρακτηριστικά γράφει η Ρένα Πατρικίου – ικανού να προφυλάξει την πατρίδα από τον εθνικό και θρησκευτικό εχθρό.

Η πίεση που ασκήθηκε στην εθνοσυνέλευση ήτανε αφόρητη, με αποτέλεσμα από τους 362 βουλευτές που τη συγκροτούσαν μόνο 18 να εκδηλωθούν εναντίον της πρότασης για την καθιέρωση της καθαρεύουσας ως επιστήμης γλώσσας του κράτους.

Φωτεινό παράδειγμα, μεταξύ άλλων, υπήρξε ο βουλευτής και ποιητής Λορέντζος Μαβίλης, ο οποίος χαρακτηριστικά είπε «χυδαία γλώσσα δεν υπάρχει, υπάρχουν χυδαίοι άνθρωποι και υπάρχουν πολλοί χυδαίοι άνθρωποι ομιλούντες στην καθαρεύουσα».

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος μέσα σ' αυτό το έντονα φορτισμένο πολιτικό κλίμα και παίρνοντας υπόψη του και τις ενδεχόμενες πολιτικές και κοινωνικές συνέπειες υποστήριξε στην ομιλία του στη Βουλή τα παρακάτω: «Θα ήτο τυφλός ο μη βλέπων ότι η κοινή γνώμη των Αθηνών ίσως δε και των επαρχιών απαιτεί να ληφθούν προστατευτικά μέτρα. Φρονώ ακραδάντως ότι εις πολιτικόν Σύνταγμα δεν επιτρέπεται η αναγραφή τοιαύτης διατάξεως, την οποίαν ο ιστορικός του μέλλοντος θα κρίνει ουχί προς το συμφέρον ημών. Αν όμως νομίζετε δεν εισηγούμαι μεν αλλά δεν θα είχαν αντίρρησης όπως συμπεριληφθεί εις το Σύνταγμα η τοιαύτη διάταξις».

Εντέλει και παρά τη διαφωνία του πρωθυπουργού, Ελευθερίου Βενιζέλου, η διάταξη τελικά ψηφίστηκε ως άρθρο 107 του αναθεωρημένου Συντάγματος.

Παρά την νίκη τους με την καθιέρωση της καθαρεύουσας ως επίσημης γλώσσας του κράτους, οι οπαδοί της συνέχισαν τις επιθέσεις τους κατά των δημοτικιστών και μάλιστα με πολύ ακραίο τρόπο. Επιφανείς δημοτικιστές κατηγορήθηκαν για χρηματισμό από ξένα κέντρα, όπως ο Γερμανός Βυζαντινολόγος Καρλ Κρουμπάχερ, ο καθηγητής Νικόλαος Πολίτης, για τον οποίο μάλιστα προσδιορίστηκε το ποσό των χιλίων εξακοσίων μάρκων, ο διπλωματικός Ιων. Δραγούμης, ο ποιητής Γεώργιος Δροσίνης. Στο Βόλο κλείνει μετά από διαδηλώσεις που οργανώνει ο Μητροπολίτης Δημητριάδος, το πρωτοποριακό ανώτερο Παρθεναγωγείο, που είχε δημιουργήσει ο παιδαγωγός και μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου Αλέξανδρος Δελμούζος, ο οποίος και παραπέμπεται σε δίκη για αντεθνική και αντιχριστιανική διδασκαλία. Ο Γενικός Γραμματέας του Πανεπιστημίου Κωστής Παλαμάς τιμωρείται με προσωρινή απόλυση, ενώ οι φοιτητές ζητούν την παύση του από το Πανεπιστήμιο.

Τα χρόνια που ακολουθούν μετά το 1911 είναι εξαιρετικά κρίσιμα. Η Ελλάδα εμπλέκεται στους Βαλκανικούς πολέμους που η τελική τους έκβαση συμβάλλει στο μεγάλωμά της με την απελευθέρωση υποδουλωμένων περιοχών.

Το ίδιο συμβαίνει και με την συμμετοχή της στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, όπου κατά την αρχική της ουδετερότητα τάσσεται στο τέλος και χάρη στην πείσμονα στάση του Ελευθερίου Βενιζέλου στο πλευρό των δυνάμεων της ANTANT, επιλογή που αποδεικνύεται καθοριστική για τη μετέπειτα πορεία της.

Χαρακτηριστική και σημαντική ταυτόχρονα ιστορική στιγμή ο σχηματισμός της κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης από την Επιτροπή Εθνικής Άμυνας υπό την ηγεσία του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Το γλωσσικό ζήτημα παρά τις κρίσιμες ιστορικές στιγμές εξακολουθεί να βρίσκεται στο κέντρο πολιτικής και πολιτιστικής διαμάχης, η ηγετική μορφή του δημοτικισμού ο Γ. Ψυχάρης συνεχίζει με άρθρα και βιβλία την πολιτιστική τομή που άρχισε με την συγγραφή του «ταξιδιού», έργο που θεωρήθηκε η επαναστατική προκήρυξη του δημοτικισμού. Το 1911 γράφει το μυθιστόρημα τα «2 αδέρφια» και το 1913 «την Αγνή». Το 1915 ο Αλέξανδρος Πάλης, οι μεταφραστής των Ευαγγελίων στη δημοτική που προκάλεσε τα γνωστά Ευαγγελικά, γράφει ένα μυθιστόρημα με τον περίεργο τίτλο «Τα κούφια καρύδια». Την ίδια περίοδο εκδίδονται και έργα του Εφταλιώτη, με αποκορύφωμα τη μετάφραση της Οδύσσειας.

Την πλούσια σε λογοτεχνική παραγωγή αυτή περίοδο, που ονομάστηκε και περίοδος ορμητικού δημοτικισμού, συμπληρώνουν με το έργο τους σπουδαίοι συγγραφείς, όπως ο Γ. Ξενόπουλος, ο Κ. Παλαμάς.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος τον Ιούνιο του 1917 σχηματίζει κυβέρνηση με την «παράτυπα διαλυθείσα» κατά την άποψή του, Βουλή του Ιουνίου του 1915. Παρά την κρισιμότητα των στιγμών και τον πρωταγωνιστικό πολιτικό ρόλο που διαδραματίζει δεν εγκαταλείπει ποτέ τον στόχο μιας ουσιαστικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Έτσι το 1917 προχωράει στη σημαντική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με κέντρο την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στις τρεις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Σημαντικό ρόλο για τη μεγάλη αυτή προσπάθεια διαδραματίζουν τα τρία βασικά στελέχη του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο Δημήτρης Γληνός, ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης και ο Αλέξανδρος Δελμούζος. Η Μεταρρύθμιση 1917 αποτελεί συνέχεια της ανολοκλήρωτης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1913, που είχε τους ίδιους πρωταγωνιστές και που εξαιτίας των πολιτικών συσχετισμών δεν μπόρεσε ποτέ να ολοκληρωθεί. Προϊόντα της μεταρρύθμισης του 1917 υπήρξαν δύο σημαντικά βιβλία, το αναγνωστικό «Τα ψηλά βουνά», του συγγραφέα Ζαχαρία Παπαντωνίου και το αλφαβητάρι «Ο Ήλιος» που συντάχθηκε με πρωτοβουλία του Αλ. Δελμούζου και είναι έργο συντακτικής επιτροπής, αποτελούμενης από επιφανή ονόματα στην ιστορία της λογοτεχνίας και της εκπαίδευσης, όπως οι: Δημοσθένης Ανδρεάδης, Αλέξανδρος Δελμούζος, Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Παύλος Νιρβάνας, Ζαχαρίας Παπαντωνίου και εικονογράφος Κ. Μαλέας.

Τα Ψηλά Βουνά, των οποίων η πρώτη έκδοση από το εθνικό τυπογραφείο έγινε το 1918 με εικονογράφιση Π. Ρούμπου και με συντακτική επιτροπή τους Δ. Ανδρεάδη, Δ. Δελμούζο, Π. Νιρβάνα, Ζ. Παπαντωνίου και Μ. Τριανταφυλλίδη και με εικονογράφιση του ίδιου του συγγραφέα, είναι ένα βιβλίο που κατάφερε να μιλήσει στη ψυχή του παιδιού και αγαπήθηκε πολύ από τους μαθητές εκείνης της εποχής. Το περιεχόμενο και η απλότητα της δομής του είναι τα δύο στοιχεία που το έκαναν ιδιαίτερα δημοφιλές στα παιδιά. Στα κείμενά του πρωταγωνιστές είναι μια ομάδα από εικοσιέξι παιδιά που τέλειωσαν την τελευταία τάξη του σχολείου και αποφασίζουν να κάνουν τις διακοπές τους, με τη σύμφωνη γνώμη των γονιών τους φυσικά, στα Ψηλά Βουνά της Ευρυτανίας, όπου θα περάσουν μόνα τους σχεδόν 2 μήνες το καλοκαίρι. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του αναγνωριστικού είναι η πλοκή της διήγησης που περνάει μέσα από το περιεχόμενό του. Γίνεται απλά, φυσικά και αβίαστα, χωρίς διδακτικό ύφος, χωρίς κανόνες, νουθεσίες και μυθιστορηματικές αφηγήσεις. Τα κείμενα του Παπαντωνίου τα διακρίνει το λεπτό χιούμορ, ενώ οι ολοζώντανες περιγραφές κρατούν αμείωτο το ενδιαφέρον των παιδιών.

Η μοναδικότητα των κειμένων είναι ότι ο συγγραφέας καταφέρνει να διδάξει απλά, τρυφερά, χωρίς να φτάνει σε ακραίες συγκινήσεις και χωρίς να χάνει το μέτρο.

Για τα Ψηλά Βουνά ο Στέλιος Σπεράντζας είχε πει πως «είναι από τα βιβλία που ξυπνούν τους λαούς και τους κάνουν μεγάλους». Το αλφαβητάρι «Ήλιος» είναι ένα πρωτοποριακό ανάγνωσμα για την εποχή που γράφτηκε και ήρθε να ταράξει τα λιμνάζοντα εκπαιδευτικά προγράμματα. Έχει σημασία να σταθούμε λίγο στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, που το βιβλίο εμφανίζεται στα σχολεία.

Οι σημαντικές αλλαγές στο μετασχηματισμό της οικογενειακής δομής επηρεάζουν καθοριστικά και την εξέλιξη του παιδιού στο τέλος του 19ου αιώνα.

Οι παραδοσιακές μορφές συμπεριφορών, όταν το παιδί ήταν υποχρεωμένο να δέχεται αποκλειστικά την επιρροή του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος, υποχωρούν και το παιδί σιγά σιγά εντάσσεται στο ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο μέσα από το περιβάλλον του σχολείου.

Για τη συγγραφή του βιβλίου δεν υπήρξε καμία καθοδήγηση από το Υπουργείο Παιδείας και έτσι οι συγγραφείς είχαν απόλυτη ελευθερία να εκφραστούν και να δημιουργήσουν ένα άρτιο αλφαβητάριο.

Το πόσο σημαντική θεωρούσε ο Βενιζέλος τη καθιέρωση της δημοτικής, αλλά και τη συγγραφή των συγκεκριμένων αναγνωστικών αποδεικνύεται από ομιλία του στη Βουλή τον Απρίλιο του 1918 όπου είπε τα παρακάτω: «Όταν εσηκώθηκα απ' εδώ

και έγινα επαναστάτης εναντίον ενός πανίσχυρου Βασιλέως, δια να επιβάλλω την πολιτική μου, ένα από τα πρώτα τα οποία έκαμα, ήτο να επιβάλλω την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας εις την κατωτέραν εκπαίδευσιν. Τόσην πεποίθησιν είχα ότι είναι και αυτό ένα από τα σοβαρότερα κεφάλαια του προγράμματός μας ότι αν αυτό το ζήτημα δεν λυθεί, είναι αδύνατον η Ελλάς να πάει μπροστά».

Το εξαιρετικό ενδιαφέρον του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση φαίνεται και από το γεγονός, όπως αναφέρει ο Νιρβάνας, ότι ζήτησε να έχει την ευχαρίστηση να είναι ο πρώτος αναγνώστης των νέων αναγνωστικών του δημοτικού σχολείου.

Βιβλιογραφία

- 1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ (Κ. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ), ΤΟΜΟΣ 24.
- 2) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ (ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ), ΤΟΜΟΣ ΙΕ΄.
- 3) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ (ΛΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΗ).
- 4) ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Τ. Δ, 1963.
- 5) ΤΑ ΨΗΛΑ ΒΟΥΝΑ (ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ).
- 6) ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙΟ «Ήλιος».
- 7) ΑΓΝΗ (ΨΥΧΑΡΗΣ)
- 8) ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΟ ΓΟΥΔΙ (ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ – ΝΙΚΗ ΜΑΡΩΝΙΤΗ) ΝΕΑ ΙΣΤΟΡΙΑ.
- 9) ΑΡΘΡΟ ΤΟΥ ΑΛΚΗ ΡΗΓΟΥ «ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗ ΒΟΥΛΗ» ΠΕΡΙΟΔ. ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΤΕΥΧΟΣ 59 – ΚΥΡΙΑΚΗ 2 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2011 (ΕΝΘΕΤΟ ΕΦΗΜ. ΑΥΓΗ).
- 10) ΑΡΘΡΟ ΤΗΣ ΧΡΥΣΑΣ ΓΟΥΛΗ, ΥΠ.ΔΡ.ΑΘΗΝΩΝ (Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ).
- 11) Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ, ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, Ν. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ «ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ», ΡΕΝΑ ΣΤΑΥΡΙΔΗ – ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ «Από το λα και τα «ωά» στη γλωσσική άνοιξη του 17 και πάλι πίσω και πάλι μπροστά».